

تحلیلی نقادانه بر کتاب *Educational Psychology*

(روان‌شناسی تربیتی)

محمد هادی محمودی*

چکیده

نقد به معنای جدا کردن خوب از بد و پرداختن به نقاط ضعف و قوت چیزی است. نقد و ارزیابی کتاب‌های آموزشی، به عنوان حلقه کوچکی از زنجیره مراحل و اجزاء فرایند آموزش و یادگیری، می‌تواند به مخاطبان آثار علمی، بویژه استادان و دانشجویان، برای انتخاب کتاب متناسب با نیازها و علائق شان کمک کند. در مقاله حاضر کتاب ویراست سیزدهم روان‌شناسی تربیتی (نسخه جهانی) نوشته آنتا وولفوک مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است. این مقاله تحلیلی است کیفی مبتنی بر تحلیل محتوا و بر اساس تجربه چندین ساله نویسنده در تدریس این کتاب در مقاطع تحصیلات تکمیلی و بر مبنای بررسی مشخصات شکلی و محتوایی اثر و میزان کامیابی آن در رسیدن به اهدافی است که نویسنده در مقدمه کتاب روی آنها تاکید کرده است. با توجه به نتایج این تحلیل نقادانه، امید است این نقد باعث آشنایی بیشتر علاقمندان این حوزه با این کتاب و استفاده بیشتر از آن در جامعه علمی ایران بشود.

کلیدواژه‌ها: نقد کتاب، تهیه و تدوین متون درسی، روان‌شناسی تربیتی

* استادیار گروه زبان انگلیسی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، mhmahmoodi@basu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۱۶

۱. مقدمه

نقد پیشینه‌ای کهن دارد. شاید بتوان ادعا کرد از زمانی که انسان دست به کار خلق کردن شد، نقد هم پدید آمد. نقد را می‌توان بر اساس معیارهای مختلفی چون روش نقد، هدف ناقد، موضوع نقد و کاربرد آن به انواع متنوعی تقسیم کرد. نقد و ارزیابی کتاب‌های آموزشی، برای اساتید و معلمان همیشه موضوعی مهم بوده است. انتخاب منابع و متون درسی متناسب با نیاز یادگیرندگان نکته‌ای اساسی در فرایند آموزش و یادگیری است. با اطمینان می‌توان ادعا کرد که نقد سازنده و با کیفیت تسهیل‌کننده این انتخاب است. در این مقاله ویراست سیزدهم کتاب *روانشناسی تربیتی* (ویراست جهانی) نوشته آنیتا وولفوک (Anita Woolfolk) مورد نقد و تحلیل قرار می‌گیرد. علت انتخاب این کتاب برای ارزیابی و تحلیل در وهله نخست کیفیت و جامعیت اثر در زمینه تخصصی خود است. دلیل دوم برای این کار، محبوبیت بسیار این کتاب در سطح جهانی و ناشناخته بودن نسبی آن در داخل ایران است. یکی از اهداف نقد کتاب‌های علمی شناساندن آنها به مخاطبان احتمالی است. امید است این مقاله بتواند گام کوچکی در این راستا باشد. در این مقاله ابتدا اثر و نویسنده آن معرفی شده‌اند و در ادامه به ارزیابی شکلی و محتوایی اثر پرداخته شده است و در نهایت ارزیابی کلی اثر ارائه شده است.

۲. معرفی کلی اثر و نویسنده

آنیتا وولفوک هوی (Anita Woolfolk Hoy)، که در بعضی از آثارش بدون پسوند نام خانوادگی و با نام آنیتا وولفوک خود را معرفی کرده است، در سال ۱۹۴۷ در فرتورث ایالت تگزاس به دنیا آمد. مادرش در دانشگاه روان‌شناسی رشد کودک تدریس می‌کرد و پدرش در صنعت رایانه فعالیت می‌کرد (Woolfolk, 2016). وولفوک رشته روان‌شناسی در مقطع کارشناسی و رشته روان‌شناسی تربیتی در مقطع دکتری را در دانشگاه تگزاس در آستین طی کرد. بعد از فارغ التحصیل شدن از دانشگاه، برای مدتی به عنوان روان‌شناس در مدارس ابتدایی و متوسطه در مناطق مختلف تگزاس کار کرد. از سال ۱۹۷۹ به عنوان عضو هیات علمی گروه روان‌شناسی تربیتی وارد دانشگاه راجرز (Rutgers University) و بعدتر دانشگاه ایالتی اوهایو شد. وولفوک از زمان بازنشستگی در سال ۲۰۱۲، به عنوان استاد ممتاز بازنشسته (professor emerita)، همچنان با دانشگاه اوهایو همکاری می‌کند. او تا کنون ۸۰ کتاب، مقاله و یا فصل کتاب را به چاپ رسانده است. همچنین، او مدتی به عنوان رئیس

بخش روان‌شناسی تربیتی در انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) و نایب رئیس بخش آموزش و تربیت معلم در انجمن پژوهش تربیتی آمریکا (AERA) فعالیت کرده است (Shaughnessy, 2004). حوزه‌های پژوهشی پروفیسور وولفوک شامل کاربرد اصول روان‌شناسی تربیتی در آموزش، انگیزش و شناخت، خودکارآمدی دانش‌آموزان و معلمان، و باورهای معلمان است. کتاب روان‌شناسی تربیتی مهم‌ترین اثر او و یکی از محبوب‌ترین کتاب‌ها در زمینه روان‌شناسی تربیتی است. (Woolfolk, 2016).

کتاب حاضر که ویرایش سیزدهم و نسخه جهانی (global edition) روان‌شناسی تربیتی است، توسط انتشارات پیرسون (Pearson) به چاپ رسیده است. این کتاب یکی از جامع‌ترین کتاب‌ها در حوزه روان‌شناسی تربیتی است که موضوعات متنوعی مانند رشد کودک، یادگیری، آموزش، انگیزش، رشد زبانی و سنجش و اندازه‌گیری را پوشش می‌دهد. بنابر ادعای نویسنده در مقدمه کتاب، خواننده این کتاب نیازی به داشتن پیش زمینه تخصصی در هیچ یک از زمینه‌های روان‌شناسی یا علوم تربیتی ندارد. هر چند، پذیرش این موضوع اندکی دشوار است. همچنین نویسنده تلاش کرده است تا حد امکان از واژگان تخصصی کمتری استفاده کند و نظریه‌های علمی را با زبان ساده توضیح دهد. هدف اصلی نویسنده، در کنار مطرح کردن نظریه‌ها و مفاهیم روان‌شناسی تربیتی، کاربردی کردن نتیجه پژوهش‌های این حوزه بوده است. در همین راستا، مثال‌های کاربردی، دستورالعمل‌های اجرایی، مطالعات موردی و توصیه‌های کاربردی از طرف معلمان خبره واقعی در مورد مشکلات فرضی مطرح شده در کتاب در جای جای کتاب گنجانده شده است. مخاطبان این کتاب، علاوه بر دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی تربیتی و گرایش‌های مختلف رشته علوم تربیتی، معلمان و اساتید در همه سطوح و به طور کلی همه کسانی است که به نوعی با فرایند آموزش و یادگیری سر و کار دارند و یا به آن علاقمند هستند.

۳. نقد و تحلیل اثر

۱.۳ نقد شکلی اثر

این کتاب مشتمل بر سه بخش و پانزده فصل است که در ۷۲۰ صفحه در قطع رحلی و با قلم نسبتاً ریز به چاپ رسیده است. همچنین این کتاب دارای توضیحاتی درباره مولف و سوابق او و مقدمه تخصصی است. در این مقدمه، نویسنده به تفصیل موارد مختلفی چون

هدف از تالیف کتاب و مخاطبان آن، تغییرات این ویراست با ویراست‌های پیشین، اجزا و محتوای فصول، تارنمای مرتبط با کتاب و مواد آموزشی مکمل کتاب را معرفی کرده است. او همچنین فهرست بلند بالایی از افرادی که در تالیف این اثر همکاری داشته‌اند را نام برده و از آنها قدردانی کرده است.

کتاب دارای دو فهرست مطالب مجمل و مفصل است که در اولی تنها نام بخش‌ها و فصل‌های کتاب مطرح شده است و در فهرست مفصل، در ده صفحه، علاوه بر نام فصل‌ها، عناوین قسمت‌های مختلف درون هر فصل نیز ذکر شده است. اهمیت وجود این دو فهرست در این است که با توجه به حجم بسیار زیاد کتاب، ارزیابی و شناخت کتاب برای مخاطبی که برای اولین بار با آن مواجه می‌شود مشکل است. اما بواسطه وجود فهرست مجمل خواننده می‌تواند به سرعت با ساختار و مباحث کلی اثر آشنا شود و در صورت تمایل با بررسی و کنکاش در فهرست مفصل، جزییات هر فصل و مبحث را درخواهد یافت.

بررسی ویراست‌های متعدد کتاب نشان دهنده دقت مولف و کار حرفه‌ای همکاران او در توجه به مولفه‌های شکلی یک کتاب و استفاده هوشمندانه از ابزارهای موجود در این خصوص است. انتخاب طرح جلد‌های متفاوت، معنادار و زیبا برای ویراست‌های مختلف، رعایت اصول نگارشی، دقت در املائی کلمات، کیفیت بسیار خوب چاپ و صحافی و استفاده استادانه از ابزارهای مختلف انتقال معنا مانند عکس، جدول، نمودار و استفاده موثر از تمامی فضای صفحات و بخصوص حاشیه متن‌ها موید این ادعا است. انتخاب قطع رحلی باعث شده است که نویسنده فضای لازم برای استفاده از ابزارها و تکنیک‌های مختلف روان‌شناختی برای کمک به تفهیم و تثبیت مطالب آموزشی و کاربردی کردن آنها را در اختیار داشته باشد. به عنوان مثال، در صفحه سوم هر فصل، نمای کلی (outline) مطالب آن فصل ارائه شده است که می‌تواند در سازمان‌دهی مطالب آموزشی در ذهن خواننده آن فصل موثر باشد. و یا در حاشیه بعضی از صفحات نکات کلیدی با عنوان بسط و ارتباط به آزمون پرکسیس (Connect and Extend to PRAXIS®) وجود دارد که نکاتی را برای آماده کردن خوانندگان برای شرکت در آزمون پرکسیس ارائه می‌کند. آزمون پرکسیس آزمونی است که توسط موسسه معروف ای تی اس (ETS) برگزار می‌شود. متقاضیان اشتغال به شغل معلمی در ایالات متحده آمریکا و در بسیاری از کشورهای دیگر، علاوه بر مدرک دانشگاهی مربوط، می‌بایست این گواهینامه را نیز دریافت کنند (PRAXIS® Test Info).

در انتهای کتاب، علاوه بر فهرست منابع، فرهنگ واژگان تخصصی (Glossary)، نمایه موضوعی (Subject Index)، نمایه اسامی (Name Index) و بخشی با عنوان ضمیمه گواهینامه‌های حرفه‌ای (Licensure Appendix) وجود دارد که به شرح ارتباط بین مطالب فصل‌های مختلف کتاب و ارتباط آنها با آزمون‌های تخصصی مربوط به حرفه معلمی مانند پرکسیس و این تسک (InTASC) می‌پردازد. در فرهنگ واژگان تخصصی، برای بیش از ۵۰۰ کلمه یا اصطلاح تخصصی استفاده شده در متن کتاب، تعریفی کوتاه ارائه شده است. هر چند بعضی از این مفاهیم بیش از حد ساده شده اند و تعاریف آنها به اندازه کافی گویا نیست، با این وجود، مراجعه به آنها برای خوانندگانی که آشنایی کمتری با این نظریه‌ها دارند بی‌شک، تا حد زیادی، مشکل‌گشا خواهد بود.

این کتاب بسته جامعی از امکانات و ابزارهای کاربردی مختلف را به همراه دارد. علاوه بر نسخه کاغذی این کتاب که جزء اصلی این بسته است، این مجموعه شامل متن الکترونیکی (etext) است که خود مشتمل بر سه نوع تمرین و آزمون است: آزمون‌های کوتاه خود-ارزیابی (self-check quizzes)، تمرین‌های کاربرد (application exercises)، و تمرین کاربردی گواهینامه‌های حرفه‌ای (licensure practice exercise). هدف متن الکترونیکی کتاب، کمک به خوانندگان برای ارزیابی آموخته‌های خود از این کتاب و آشنایی با کاربردهای عملی آن است. علاوه بر این، در صفحه مربوط به نویسنده اثر در تارنمای انتشارات پیرسون (Pearson)، مواد مکمل آموزشی متنوعی برای کتاب گنجانده شده است که شامل کتابچه راهنمای منابع مدرسان (instructor's resource manual)، اسلایدهای پاورپوینت، بانک سؤال (test bank)، و نرم افزار آزمون ساز (TESTGEN) است. البته استفاده از این منابع مستلزم پرداخت هزینه است و دسترسی به آنها از داخل ایران به سهولت امکان پذیر نیست. در نتیجه امکان ارزیابی کیفیت و کمیت این منابع مقدور نشد.

۲.۳ نقد محتوایی اثر

همه فصل‌های کتاب ساختاری ثابت و حساب شده دارند. هر فصل با قسمتی با نام کتابچه راهنمای معلمان (teachers' casebook) شروع می‌شود. در این قسمت، در قالب یک موقعیت فرضی، یک مشکل آموزشی-یادگیری توصیف می‌شود و از مخاطب کتاب سؤال می‌شود که او، برای حل این مشکل، در چنین موقعیتی چه اقداماتی ممکن بود انجام دهد.

در ادامه، برای روشن شدن ابعاد مختلف این مشکل، چند سؤال مطرح می‌شود و از مخاطب خواسته می‌شود تا در مورد پاسخ این سؤال‌ها به تفکر انتقادی بپردازد.

در انتهای فصل، دوباره قسمتی با عنوان *کتابچه راهنمای معلم* وجود دارد که در آن پاسخ چندین معلم باتجربه و خبره به مشکل آموزشی مطرح شده در ابتدای فصل، گنجانده شده است. طرح مسئله در موقعیت فرضی آموزشی در ابتدای فصل، می‌تواند منجر به تحریک انگیزه مخاطب و فعال شدن طرحواره‌های ذهنی (schema) مرتبط با فرایند آموزش-یادگیری شود. فعال شدن این طرحواره‌ها باعث می‌شود در زمان خواندن مطالب آن فصل، این مشکلات در پس زمینه ذهنی خواننده وجود داشته باشد و توجه خواننده به ارتباط مشکل آموزشی مطرح شده در قسمت *کتابچه راهنمای معلم* در ابتدای فصل با نظریه‌های علمی مطرح شده در آن فصل معطوف شود. این پدیده باعث خواهد شد تا خواننده کتاب احساس کند که مطالب نظری کتاب، می‌تواند کاربرد عملی داشته باشد. همچنین، ارائه پاسخ‌های مبتنی بر تجربه توسط معلمان واقعی سطوح مختلف آموزشی، و نه نظریه پردازان علمی، به همان مشکل آموزشی، برای نشان دادن رابطه بین نظریه‌های علمی و تجربه واقعی معلمان در کلاس‌های درس به مخاطبان کتاب کمک خواهد کرد.

پیش از شروع محتوای اصلی فصل، قسمتی با نام *بررسی اجمالی و اهداف* (overview and objectives) وجود دارد که محتوای فصل را به اختصار توصیف کرده و اهداف آموزشی آن فصل را بر می‌شمرد. وجود اهداف آموزشی در ابتدای فصل باعث می‌شود تا نگرش خواننده به متن و شیوه خواندن آن تغییر کند. خواننده فصل متوجه می‌شود پس از خواندن فصل چه انتظاراتی از او وجود دارد و می‌بایست چه اهدافی را از خواندن متن دنبال کند و به چه مطالبی در آن فصل باید بیشتر توجه کند. همچنین، پس از خواندن فصل، خواننده می‌تواند با مرور اهداف آموزشی آموخته‌های خود را ارزیابی (self-assessment) کند.

در قسمت *بایست و بیاندیش* (stop and think)، که معمولاً پیش از طرح نظریه‌های علمی آورده شده است، چند نکته کوتاه و چند سؤال وجود دارد که تفکر به آنها می‌تواند فتح بابی برای ورود به آن نظریه‌ها باشد. بعد از طرح یک نظریه علمی نیز، قسمت‌های مختلف وجود دارد که هدف کلی از گنجاندن آنها در هر فصل، خلاصه کردن، مرور و ارتباط دادن آن نظریه با نحوه کاربرد واقعی آنها در کلاس درس است. به عنوان مثال، در

رهنمودها (guidelines)، بر اساس نظریه مطرح شده، توصیه‌های عملی به معلمان می‌شود و برای هر توصیه چند مثال ذکر می‌شود.

از قسمت‌های مهم دیگر در هر فصل، باید به نکات تایید و رد (points/counterpoints) اشاره کرد. در این قسمت، نویسنده ابتدا سئوالی را درباره نظریه علمی مورد بحث مطرح می‌کند و سپس نکات تایید کننده و نکات رد کننده آن نظریه را بیان می‌کند. معمولاً در انتهای این قسمت، نویسنده از مخاطبان دعوت می‌کند تا از داشتن نگاه سیاه و سفید به نظریه‌های چالش برانگیز اجتناب کنند و به جنبه‌های مختلف آنها توجه کنند.

هر فصل با خلاصه‌ای (summary) بسیار خوب و نسبتاً طولانی، در قالب پرسش و پاسخ، فهرست اصطلاحات تخصصی (key terms)، بسط و ارتباط با گواهی‌نامه‌ها (connect and extend to licensure)، و کتابچه راهنمای معلمان (teachers' casebook) خاتمه می‌یابد.

همانطور که پیش‌تر اشاره شد این کتاب از سه بخش و پانزده فصل تشکیل شده است. به طور منطقی انتظار این است که کتاب با بخش اول شروع شود و همه فصل‌ها در درون بخش‌های کتاب توزیع شوند. اما، فصل یک این کتاب پیش از بخش یک آمده است که اندکی عجیب می‌نماید. عنوان این فصل یادگیری، آموزش و روان‌شناسی تربیتی است و در آن به تشریح وضعیت معلمان و دانش‌آموزان در روزگار حاضر و انتظارات زیادی که امروزه از رشته روان‌شناسی تربیتی وجود دارد می‌پردازد. در ادامه، آموزش خوب و نقشی که روان‌شناسی تربیتی در این کار دارد بحث شده است. با توجه به محتوای فصل یک و توضیحات مقدماتی آن درباره مفاهیم کلی روان‌شناسی تربیتی، شاید بهتر بود این فصل به عنوان مقدمه تخصصی در نظر گرفته می‌شد، و نه فصل یک.

بخش اول با عنوان *دانش‌آموزان* متشکل از پنج فصل است و به جنبه‌های مختلف رشد دانش‌آموزان و تفاوت‌های آنها با یکدیگر و نقش زبان و فرهنگ در این میان می‌پردازد. در فصل دوم کتاب، رشد شناختی (cognitive development)، که اولین فصل از بخش اول است، ابتدا مفهوم رشد از دیدگاه روان‌شناسی شناختی تعریف می‌شود و سپس کارکردهای بخش‌های مختلف مغز و ارتباط آنها با فرایند رشد به اختصار توضیح داده می‌شود. از میان نظریه‌های مطرح درباره رشد شناختی، آرای ژان پیاژه (Jean Piaget)، روان‌شناس برجسته سویسی، و لو ویگوتسکی (Lev Vygotsky)، روان‌شناسی شهیر روس، معرفی شده‌اند. در انتهای فصل، تفاوت‌ها و کاربردهای عملی نظریه‌های پیاژه و ویگوتسکی در آموزش و یادگیری توضیح داده شده است.

رشد اخلاقی، اجتماعی، و خود (the self, social, and moral development) عنوان فصل سوم کتاب است. رشد فیزیکی، اهمیت بافت اجتماعی در رشد، شکل‌گیری هویت و خود پنداره (self-concept)، نقش تفاوت‌های جنسیتی در خود پنداره درسی، اعتماد به نفس (self-esteem)، و عوامل موثر در رشد اخلاقی از جمله مباحث این فصل هستند. فصل چهارم، تفاوت‌های یادگیرندگان و نیازهای یادگیری (learner differences and learning needs)، مفهوم هوش، انواع آن و عوامل موثر در بهره‌مندی هوشی افراد، آزمون‌های اندازه‌گیری آن و مواردی را که معلمان باید در این زمینه مورد توجه قرار دهند مورد بحث قرار می‌دهد. علاوه بر این، سبک‌های یادگیری و تفکر، تفاوت‌های افراد، دانش‌آموزان با نیازهای آموزشی ویژه و افراد تیزهوش از دیگر مباحث این فصل هستند. فصل پنجم با عنوان رشد زبانی (language development)، تنوع زبانی (language diversity) و آموزش مهاجران (immigrant education)، به اجمال، به مراحل رشد زبان از بدو تولد تا سن مدرسه، سواد، یادگیری زبان دوم، زبان اشاره، و آموزش دانش‌آموزان مهاجر می‌پردازد. در فصل ششم، فرهنگ و تنوع (culture and diversity)، که آخرین فصل بخش اول کتاب است، به ماهیت متکثر و چند فرهنگی کلاس‌های درس در روزگار حاضر اشاره شده و تلاش شده است تا توجه مخاطبان به اهمیت تفاوت‌های اجتماعی-اقتصادی دانش‌آموزان و نقش تبعیض‌های جنسیتی، قومی و نژادی در آموزش جلب شود.

بخش دوم کتاب، در شش فصل، مکاتب و نظریه‌های مختلف یادگیری و انگیزش (learning and motivation) را مطرح می‌کند. در فصل اول این بخش، یعنی فصل هفتم، دیدگاه‌های روان‌شناسی رفتارگرا (behavioral) در مورد یادگیری و کاربردهای آنها در کلاس درس بحث می‌شود. ابتدا افکار و نظرات دانشمندانی چون ثرن‌دایک (Thorndike)، پاولوف (Pavlov) و اسکینر (Skinner) به اختصار توضیح داده شده است و در ادامه، تکنیک‌ها و راهبردهای آموزشی مبتنی بر این نظریه‌ها، بخصوص نظریه شرطی شدن عامل، به تفصیل بیان می‌شوند. فصل هشتم دیدگاه روان‌شناسی شناختی درباره یادگیری (cognitive views of learning) را ارائه می‌کند. از آنجایی که در فصل دوم مخاطبان کتاب با نظرات بعضی از روان‌شناسان شناختی آشنا شده‌اند، در این فصل، بیشتر در مورد دیدگاه‌های این مکتب در مورد حافظه و کاربردهای این نظریه‌ها در کلاس درس بحث می‌شود. به خاطر گستردگی مباحث یادگیری در روان‌شناسی شناختی، فصل نهم کتاب نیز به این دیدگاه مربوط است. در این فصل فرایندهای پیچیده شناختی مانند فراشناخت

(metacognition)، راهبردهای یادگیری (learning strategies)، مهارت‌های حل مسئله (problem-solving)، خلاقیت (creativity) و تفکر انتقادی (critical thinking) مطرح شده‌اند. فصل دهم، علوم یادگیری و سازنده‌گرایی (learning sciences and constructivism)، ابتدا به تعریف علوم یادگیری و فرضیات آن می‌پردازد و در ادامه به تشریح شباهت‌ها و تفاوت‌های سازنده‌گرایی شناختی (cognitive constructivism) و سازنده‌گرایی اجتماعی (social constructivism) می‌پردازد. در انتها، همچون فصول دیگر، کاربردهای عملی این نظریه‌ها را برای معلمان در رفتارهای آموزشی روزانه توضیح می‌دهد. فصل یازدهم نظریه‌های شناختی-اجتماعی (social cognitive) در مورد یادگیری و انگیزش را ارائه می‌کند. مطالب این فصل مبتنی بر اندیشه‌های آلبرت بندورا (Albert Bandura) و نظریه او در مورد یادگیری است. موضوعاتی مانند یادگیری از راه مشاهده (learning by observation)، یادگیری خود-تنظیمی (self-regulated learning)، مفهوم عاملیت (agency) و خود-کارآمدی (self-efficacy) و نقش آنها در فرایند آموزش-یادگیری در این فصل بررسی شده‌اند. آخرین فصل این بخش، فصل دوازدهم، به بررسی تاثیر یکی از مهمترین عوامل در یادگیری، یعنی انگیزش، اختصاص یافته است. در این فصل، ابتدا مفهوم انگیزش از دیدگاه‌های رفتارگرایی، شناختی، انسان‌گرایی (humanism)، شناختی-اجتماعی و اجتماعی-فرهنگی (sociocultural) تعریف شده و سپس تاثیر عواملی مانند نیازها، باورها، هیجانات، و علائق در شکل‌گیری و میزان انگیزش بررسی شده است.

بخش سوم این اثر با عنوان آموزش و ارزیابی (assessing) نام‌گذاری شده است. این بخش در سه فصل وظایف معلمان در رابطه با آموزش و سنجش و ارزیابی دانش‌یادگیرندگان را مورد کنکاش قرار می‌دهد. در اولین فصل این بخش، فصل سیزدهم، خلق محیط یادگیری (creating learning environments) مثبت و حفظ آن بحث شده است. همچنین چگونگی مواجهه با مشکلات انضباطی و اهمیت برقراری ارتباط کارآمد در کلاس بیان شده است. در فصل چهاردهم، آموزش برای همه دانش‌آموزان (teaching every student) مورد تاکید قرار گرفته است. خصوصیات معلمان برتر، اهمیت انجام پژوهش در مورد آموزش، رویکردهای (approaches) مختلف آموزشی و انطباق آموزش با نیازهای توانایی‌های دانش‌آموزان از دیگر موضوعات مطرح شده در این فصل است. در فصل پانزدهم که آخرین فصل کتاب است، به سنجش و ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان، انواع آزمون-

های کلاسی، روایی (validity) و پایایی (reliability) در آزمون‌ها و آزمون‌های استاندارد شده پرداخته شده است.

روان‌شناسی تربیتی یکی از شاخه‌های علم روان‌شناسی است و به موضوعات مختلفی از جمله آموزش و یادگیری، تفاوت‌های یادگیرندگان، روش‌های تدریس، انگیزش، حافظه، مکانیسم یادگیری انسان و ارزشیابی آموخته‌ها می‌پردازد (Anderman, 2011; Pintrich, 2000). با در نظر گرفتن تعریف این شاخه علمی، باید تصدیق کرد که اثر حاضر، تا حد زیادی، موضوعات اصلی این حوزه را پوشش داده است. هر چند، به نظر می‌رسد به بعضی از موضوعات مهم مرتبط با فرایند آموزش-یادگیری به اندازه کافی پرداخته نشده است. در کتابی با بیش از ۷۰۰ صفحه، تنها در حدود ۳۰ صفحه به ارزیابی و سنجش اختصاص یافته است و توضیحات ارائه شده برای مفاهیم کلیدی مانند روایی و پایایی بسیار کوتاه و در حد ۲-۱ پاراگراف است. به عنوان مثال، با توجه به درهم تنیدگی سنجش و ارزیابی (ارزیابی پویا) با فرایند آموزش-یادگیری (Poehner, 2008)، جا داشت تا به مفاهیم سنجش و ارزیابی، بخصوص ارزیابی پویا (dynamic assessment) و مراحل ساخت و استفاده از آزمون‌های کلاسی توجه بیشتری شود.

انتقاداتی هم به مطالب فصل‌های ۵ و ۶ وارد است. در فصل ۵ توضیحاتی درباره رشد زبانی ارائه شده است که بسیار کوتاه و ناکافی است و تنها یکی از دیدگاه‌های موجود در این زمینه را پوشش داده است و به دیدگاه‌های دیگر نپرداخته است. با در نظر گرفتن گستردگی مباحث در زمینه رشد زبانی و نظریه‌های متعدد و گاه متعارض در این زمینه، بهتر است این موضوع به طور کلی از این فصل حذف شود. همین طور، اختصاص صفحات بسیاری از کتاب به مباحث مربوط به آموزش دانش‌آموزان مهاجر و پناه جو در نسخه جهانی این کتاب به نظر غیر ضروری می‌رسد. چرا که این مشکل بیشتر در کشورهای مهاجر پذیر مانند کانادا، آمریکا و استرالیا به چشم می‌خورد و با توجه به اینکه نسخه‌های خاصی از این اثر برای این کشورها تالیف شده است، بهتر بود در نسخه جهانی به موضوعات ضروری تر پرداخته می‌شد. بررسی‌های نگارنده این سطور موید وجود بیش از یکصد نسخه و ویرایش مختلف از این کتاب است در سطح جهان است. بعضی از این ویرایش‌ها با توجه به نیازهای آموزشی یک کشور خاص تالیف شده اند (مانند ویرایش‌های مختلف کشور های هندوستان، استرالیا، یا کانادا) و بعضی برای تاکید بر جنبه خاصی از فرایند آموزش-یادگیری (مانند ویرایش یادگیری فعال (active learning edition)). وجود این

تعداد ویرایش مختلف از یک کتاب توسط یک نویسنده نشان دهنده سخت کوشی، علاقه، و تعهد نویسنده به این اثر است. (برای آشنا شدن با بعضی از ویرایش‌های این کتاب می‌توانید از سایت زیر استفاده کنید:

https://www.goodreads.com/author/show/312393.Anita_Woolfolk

انسجام و تسلسل منطقی مطالب در کل کتاب به خوبی رعایت شده است. در این کتاب ابتدا مفهوم و گستره موضوعی روان‌شناسی تربیتی و ارتباط آن با یادگیری و آموزش تبیین شده است و سپس در بخش‌های سه‌گانه کتاب، به ترتیب، دانش‌آموزان و موضوعات مرتبط با آنها، یادگیری و انگیزش، و در نهایت، آموزش و ارزیابی مورد بحث قرار گرفته است.

از نظر انسجام و تسلسل منطقی مطالب در هر فصل، همانطور که در بالا در هنگام معرفی فصل‌های کتاب اشاره شد، معمولاً هر فصل با نوعی از پیش‌سازمان‌دهنده‌ها (advance organizers) شروع می‌شود. پیش‌سازمان‌دهنده‌ها عموماً متن‌های کوتاه و کلی هستند که با هدف آماده‌سازی ذهن مخاطب برای یادگیری موضوع مورد نظر، جلب کردن توجه او و ارتباط دادن مطالب جدید با آموخته‌های پیشین فرد به کار می‌روند. پیش‌سازمان‌دهنده‌ها به دو دسته توضیحی (expository) و مقایسه‌ای (comparative) تقسیم می‌شوند (Mayer, 1984). استفاده از این عامل از نقاط قوت این کتاب به شمار می‌رود چرا که پژوهش‌های تجربی متعدد اثربخشی پیش‌سازمان‌دهنده‌ها را در یادگیری اثبات کرده‌اند (Langan-Fox et al., 2000; Morin & Miller, 1998). در ادامه مباحث نظری، مثال‌هایی برای تفهیم مطلب و در نهایت رهنمودهای علمی برای ارتباط دادن نظریه به عمل ارائه شده‌اند. از معدود نقاط ضعف این کتاب، شماره‌گذاری نشدن سرخط‌های اصلی و فرعی در متن فصل‌ها است که ممکن است باعث سردرگمی خواننده برای درک سلسله‌مراتب مفاهیم شود. خواننده با دیدن یک سرخط فرعی نمی‌تواند به راحتی تشخیص دهد آیا این موضوع زیر مجموعه مطلب قبلی است یا موضوعی جدید. در این حالت خواننده مجبور است به نمای کلی (outline) مطالب که در حاشیه صفحه سوم هر فصل ارائه شده است مراجعه کند تا ارتباط بین مطالب قبل و بعد را تشخیص دهد. این کار باعث ایجاد وقفه در سیر خواندن و برهم خوردن تمرکز خواننده می‌شود.

از نقاط قوت کتاب حاضر کمیت و کیفیت ارجاع به منابع علمی است. نه تنها تمام ادعاهای مطرح شده در متن کتاب دارای ارجاع به منابع مرتبط هستند، بلکه همه نمودارها،

شکل‌ها و جدول‌هایی هم که در این اثر از منابع دیگر به عاریت گرفته شده اند دارای منبع هستند. بنابر ادعای نویسنده در مقدمه کتاب، برای استفاده از این موارد اجازه کتبی از صاحبان آثار اخذ شده است. بررسی فهرست منابع در انتهای کتاب نشان می‌دهد در این اثر از بیش از ۱۸۰۰ کتاب، مقاله و یا اسناد علمی دیگر استفاده شده است که اغلب آنها منابع دست اول، معتبر و به روز هستند. شیوه ارجاع به منابع مبتنی بر روش توصیه شده در ویراست ششم کتابچه راهنمای انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) است. همه منابع از نظر شکلی یکدست هستند و شیوه‌نامه مورد استفاده به دقت رعایت شده است.

کتاب حاضر به عنوان یک کتاب مرجع درسی و برای استفاده توسط معلمان و دانشجویان رشته‌های مختلف مربوط به آموزش نگاشته شده است. در نتیجه نویسنده اثر تلاش کرده است تا همه مکتب‌ها و نظریه‌های مختلف موجود و مباحث و یافته‌های متقن در زمینه روان‌شناسی تربیتی را ارائه کند و از سوگیری و جانبداری از یک نظریه خاص اجتناب نماید. به همین دلیل، کمتر موضوعات چالش برانگیز و مورد مناقشه در این اثر گنجانده شده است. در مواردی هم که بیان اختلاف نظرها اجتناب ناپذیر بوده است، نویسنده سعی کرده تا موارد موافق و مخالف یک نظریه را با رعایت بی طرفی و بدون تعصب خاص انعکاس دهد. چنین مواردی در بعضی از فصول در قسمتی با عنوان نکات تایید یا رد (points/counterpoints) اشاره شده‌اند.

یکی از خصوصیات بارز این اثر در مقایسه با آثار مشابه متعدد، انجام اصلاحات لازم با توجه به یافته‌های علمی جدید و به روز کردن مطالب است. کتاب مورد نقد در این مقاله ویراست سیزدهم از این کتاب است که مقایسه آن با ویراست‌های قبلی موید افزایش کمیت و کیفیت مطالب و تحلیل‌ها است. به عنوان مثال، حجم ویراست حاضر در مقایسه با ویراست دوم (Canadian edition) حدود صد صفحه بیشتر است و در محتوای فصول هم تغییرات متعددی انجام شده است. جامعیت موضوعی این کتاب، در مقایسه با آثار مشابه، باعث شده است تا به عنوان یک کتاب مرجع مورد استفاده قرار بگیرد و خواننده آن از خواندن آثار مشابه بی‌نیاز شود. اما مشخصه بارز این کتاب که باعث مزیت قابل توجه آن نسبت به دیگر آثار شده است، ساختار خلاقانه مطالب کتاب است.

اغلب کتاب‌های علمی، حتی آنهایی که درباره یادگیری و آموزش هستند، ساختاری شبیه یک کتاب رمان دارند. یعنی نویسنده مطالب را بر اساس ارتباط موضوعی آنها مرتبط کرده و در فصل‌های مختلف ارائه می‌کند. نویسنده این کتاب سعی کرده است آموخته‌های

خود از روان‌شناسی تربیتی را در ساختار این کتاب که درباره روان‌شناسی تربیتی است به کار گیرد. موضوع روان‌شناسی تربیتی، همانطور که در بالا اشاره شد، مکانیسم یادگیری، حافظه، روش‌های آموزش و نظایر آن است. خواندن یک کتاب، همانند یک کلاس درس، یک موقعیت یادگیری است و صفحات کتاب، مانند تابلو کلاس و یا توضیحات شفاهی یک معلم، محتوای آموزشی را ارائه می‌دهد. نویسنده‌ای که متخصص آموزش و یادگیری است قاعدتا باید از این موقعیت به شیوه‌ای درست و مبتنی بر یافته‌های علمی در روان‌شناسی تربیتی استفاده کند تا خواننده کتاب مطالب آن را بهتر و با سهولت بیشتری بیاموزد. این کاری است که نویسنده این کتاب تلاش کرده است تا آن را با ایجاد تغییراتی در ساختار فصل‌ها انجام دهد و باید اذعان کرد که به خوبی از عهده آن بر آمده است.

آغاز فصل‌های کتاب با کتابچه راهنمای معلم، مرور اجمالی و اهداف نشان‌دهنده توجه نویسنده به مرحله پیش خوانی (pre-reading) و استفاده از پیش سازمان‌دهنده‌ها است. هدف از مرحله پیش خوانی، آماده سازی خواننده برای مواجهه با متن و بخاطر سپاری راحت‌تر آن است. چرا که بر اساس نظریه طرحواره‌ها، معلومات در ذهن انسان به صورت واحدهای مرتبط با هم ذخیره می‌شود و برای آموختن مطالب جدید می‌بایست مطالب مرتبط قبلی (طرحواره‌ها) را فعال کرد (Anderson, 1984). استفاده از نمای کلی (outline) مطالب جهت کمک به سازماندهی در ذهن خوانندگان، و گنجاندن قسمت بایست و بیاندیش (stop and think) و طرح چند سؤال قبل از بیان نظریه‌ها، می‌تواند نشانه استفاده نویسنده از راهبردهای توصیه شده برای خواند کارآمدتر مانند (SQ3R) باشد (Sanacore, 1985). همچنین، وجود رهنمودهای عملی (guidelines) و قسمت‌های دیگر که برای نشان دادن ارتباط بین نظریه و عمل گنجانده شده‌اند، به مخاطبان این کتاب، که اغلب معلمان و دانشجویان معلمان هستند، نشان خواهد داد که مطالب این کتاب نظریه‌های انتزاعی صرف نیستند. بلکه به طور مستقیم به اعمال روزانه آنها در کلاس‌های درس ارتباط دارند و به کار بستن آنها باعث موفقیت ایشان در شغلشان خواهد شد. درک این ارتباط باعث افزایش انگیزه مضاعف در خواننده کتاب برای خواندن آن خواهد شد. بسط دادن نظریه‌های مطرح شده در متن فصل‌ها با آزمون‌های حرفه‌ای، خلاصه کردن فصل‌ها در قالب پرسش و پاسخ (اشاره به دیالکتیک افلاطونی)، فرهنگ واژگان تخصصی که در آن اصطلاحات تخصصی به اختصار شرح داده شده‌اند و قسمت‌های دیگر همه نشان دهنده دغدغه نویسنده در مورد پیاده کردن آموخته‌هایش در مورد فرایند آموزش و یادگیری در ساختار این کتاب است.

فصاحت و بلاغت و سادگی زبان از نقاط قوت سبک نگارشی نویسنده است. همانطور که در مقدمه کتاب نیز ذکر شده است، نویسنده سعی کرده است تا نظریه‌های موجود را با زبان ساده و با حداقل استفاده از واژگان تخصصی توضیح دهد تا برای خوانندگانی که پیش زمینه‌ای در این رشته ندارند نیز قابل استفاده باشد. هر چند باید اذعان داشت که پیچیده بودن زبان تنها یکی از عواملی سخت فهم شدن متن است. عامل مهم‌تر از زبان یک متن، میزان آمادگی ذهنی خواننده و داشتن معلومات مرتبط با موضوع متن است. در نتیجه علیرغم تلاش نویسنده برای آسان شدن متن، تجربه نویسنده این مقاله در استفاده از این کتاب به عنوان منبع آموزشی برای دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری نشان داده است که درک همه نظریه‌های مطرح شده در این اثر، حتی برای بعضی از دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی که پیش زمینه لازم را ندارند مشکل است.

این کتاب را می‌توان به عنوان منبع درسی اصلی و مکمل در رشته‌ها و مقاطع تحصیلی مختلف، بخصوص رشته‌های روان‌شناسی، علوم تربیتی، رشته‌هایی که عنوان آنها با پیشوند کلمه آموزش شروع می‌شود مانند رشته آموزش زبان انگلیسی یا آموزش ریاضی، و البته همه رشته‌های مراکز تربیت معلم استفاده کرد. بعضی از فصل‌های کتاب که مفاهیم و نظریه‌های مقدماتی را بیان می‌کنند مانند فصل دو، رشد شناختی، فصل چهار، نیازهای یادگیری و تفاوت‌های یادگیرندگان، و فصل پانزده، ارزیابی کلاسی، درجه‌بندی و سنجش استاندارد شده، برای استفاده در دروس روش تدریس یا سنجش و اندازه‌گیری در مقطع کارشناسی مناسب هستند. اغلب فصل‌های کتاب، مثلاً فصل یازده، دیدگاه‌های شناختی-اجتماعی یادگیری و انگیزش، یا فصل دوازده، انگیزش در یادگیری و آموزش، با سطح دانشجویان کارشناسی ارشد تناسب دارند. مباحث بعضی از فصول پیچیدگی بیشتری دارند و خوانندگان این فصول، جهت بهره‌مندی از مطالب آنها، باید پیش زمینه مناسبی از معلومات مرتبط را در ذهن داشته باشد. فصل‌های نه، فرایندهای پیچیده شناختی، و فصل ده، علوم یادگیری و سازنده‌گرایی، از این دسته‌اند که بهتر است در مقطع دکتری رشته‌های مرتبط تدریس شوند. البته ناگفته پیداست که سطح علمی دانشجویان در رشته‌ها و مقاطع مختلف متفاوت است و تشخیص اینکه چه فصلی در چه مقطعی تدریس شود با اساتیدی است که شناخت کافی از سطح علمی و نیاز آموزشی دانشجویان خود دارند. به یقین می‌توان ادعا کرد همه اساتید و معلمان که علاقمند به روزآمد کردن دانش خود از فرایند

آموزش-یادگیری و بهبود عملکرد آموزشی خود هستند، از خواندن این کتاب بهره بسیاری خواهند برد.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نقد منصفانه، دقیق و مسئولانه عملی ست به غایت دشوار، به خصوص وقتی با اثری با چنین حجم و کیفیتی روبرو هستیم. با توجه به اهمیت آموزش و تربیت، کتاب‌های بسیاری با عنوان روان‌شناسی تربیتی یا عنوان‌های مشابه در دسترس اساتید، دانشجویان و دیگر علاقمندان قرار دارد. اثر حاضر، بر اساس آمار سایت‌های بین‌المللی فروش آنلاین کتاب، مانند سایت آمازون و تجربه نگارنده در طول سال‌ها تدریس این کتاب، از جمله معتبرترین، جامع‌ترین و پرفروش‌ترین کتاب‌ها در این حوزه است.

مهم‌ترین نقاط قوت این کتاب در وهله اول جامع بودن و تاکید بر کاربردی کردن نظریه‌های علمی مطرح شده است. منظور از کاربردی کردن در این بحث ناظر بر دو موضوع است: از یک جهت، ارتباط دادن نظریه‌های علمی در خصوص آموزش و یادگیری با کارکردهای عملی این نظریه‌های انتزاعی برای معلمان در کلاس‌های درس است. از جهت دیگر، نویسنده سعی کرده است آنچه را که در طول سال‌ها از روان‌شناسی تربیتی و تجربه خود به عنوان یک معلم آموخته است در ساختار و نحوه ارائه مطالب علمی در این کتاب استفاده کند.

به روز بودن منابع و مطالب، رعایت اخلاق علمی در ارجاع دادن به منابع استفاده شده، رعایت اصول نگارشی و شکلی، سادگی زبان، و تهیه مواد و منابع مکمل در قالب تارنما و نسخه الکترونیکی از دیگر نقاط قوت این اثر است.

در کنار این ویژگی‌های مثبت، در رابطه با این کتاب می‌توان به چند نکته منفی نیز اشاره کرد که از مهم‌ترین آنها باید به پوشش ناکافی بعضی از موضوعات مانند سنجش و ارزیابی دانش و آزمون‌سازی، شماره گذاری نشدن سرخط‌های فرعی در فصل‌ها، در دسترس نبودن منابع تکمیلی برای همه مخاطبان، توضیحات ناکافی در مورد رشد زبانی و اشاره نکردن به نظریه‌های متعارض در این باره (فصل ۵)، و مطالب غیر ضروری در مورد آموزش برای مهاجران و فرهنگ (فصل ۶) اشاره کرد.

با در نظر گرفتن همه نکات منفی و مثبت درباره این اثر، بی شک و با جرات می‌توان خواندن این کتاب ارزشمند را به همه دانشجویان رشته‌های مرتبط، معلمان، و علاقمندان تعلیم و تربیت توصیه کرد.

کتاب‌نامه

- American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: Author.
- Anderman, E. (2011). Educational psychology in the twenty-first century: Challenges for our community. *Educational Psychology, 46*, 185-196. doi: 10.1080/00461520.2011.587724
- Anderson, G. S. (1984). *A whole language approach to reading*. Lanham, Md.: University Press of America.
- Langan-Fox, J., Waycott, J. L., & Albert, K. (2000). Linear and graphic organizers: Properties and processing. *International Journal of Cognitive Ergonomics, 4*(1), 19-34.
- Mayer, R. E. (1984). Twenty-five years of research on advance organizers. *Instructional sciences, 8*, 133-169.
- Morin, V. A., & Miller, S. P. (1998). Teaching multiplication to middle school students with mental retardations. *Education and Treatment of Children, 21*, 22-36.
- Pintrich, P. R. (2000). Educational psychology at the millennium: A look back and a look forward. *Educational Psychology, 35*, 221-226.
- Poehner, M. E. (2008). *Dynamic assessment: A Vygotskian approach to understanding and promoting second language development*. Berlin: Springer.
- PRAXIS® Test Info (2020/19/3) retrieved from https://www.teacherstestprep.com/Praxis_exam
- Sanacore, J. (1985). Metacognition and the improvement of reading. *The Education Digest, 50*, 56-58.
- Shaughnessy, M. (2004). An interview with Anita Woolfolk: The educational psychology of teacher efficacy, *Educational Psychology Review, 16*(2), 153-176.
- Woolfolk, A. (2016). *Educational Psychology* (13th ed.), Boston, MA: Pearson.